

УДК 339.5:338.439.4:005.6:658.8

І. М. Паска,

д. е. н., професор, декан економічного факультету,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4453-8905>

І. В. Свиноус,

д. е. н., професор кафедри обліку і оподаткування,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-1596>

І. В. Артімонова,

к. е. н. доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1054-1356>

Л. Г. Бартків,

к. тех. н., заступник генерального директора з наукової роботи,
ДП "КИЇВОБЛАНДАРМЕТРОЛОГІЯ"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-7045-6010>

О. В. Тимошенко,

к. е. н., доцент, заступник генерального директора з фінансових питань,
ДП "КИЇВОБЛАНДАРМЕТРОЛОГІЯ"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-0073-3076>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.16.40

ЕКСПОРТ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ З ВИСОКОЮ ДОДАНОЮ ВАРТІСТЮ: МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ВИРОБНИКІВ

I. Paska,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Economics, Bila Tserkva National Agrarian University

I. Svytnous, Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Bila Tserkva National Agrarian University

I. Artimonova,

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance,
Bila Tserkva National Agrarian University

L. Bartkiv,

PhD in Technical Sciences, Deputy Director General for Scientific Work, State Enterprise
"KYIVOBLSANDARMETROLOGIYA"

O. Tymoshenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Deputy Director General for Financial Affairs, State Enterprise
"KYIVOBLSANDARMETROLOGIYA"

EXPORT OF HIGH VALUE-ADDED AGRICULTURAL PRODUCTS: OPPORTUNITIES AND RISKS FOR UKRAINIAN PRODUCERS

У статті здійснено комплексний аналіз перспектив розвитку експорту аграрної продукції з високою доданою вартістю як одного з ключових напрямів трансформації експортної моделі аграрного сектору України. Акцентовано увагу на структурних недоліках чинної моделі, орієнтованої переважно на експорт сировини, що робить українську економіку вразливою до цінових коливань на світових ринках, посилює залежність від логістичних ризиків і знижує рівень економічної складності. Визначено низку конкурентних переваг України у виробництві продукції з високою

доданою вартістю, зокрема сприятливі агрокліматичні умови, наявність надлишкових обсягів сировини, розташування поблизу ринків ЄС і Близького Сходу, зростання глобального попиту на органічну, безпечну та сертифіковану продукцію.

Разом із тим у статті детально проаналізовано ризики, що стримують розвиток цього напрямку: обмежений доступ до інвестицій у переробні потужності, брак сучасних логістичних центрів і складів, недостатній рівень експортної інфраструктури, низька впізнаваність українських брендів, відсутність державної експортної підтримки та слабка інтеграція до міжнародних торговельних альянсів. Автори пропонують еколого-економічний підхід до формування стратегії розвитку аграрного експорту з фокусом на сталий розвиток, цифрову трансформацію та просування вітчизняної продукції з доданою вартістю на глобальних ринках.

The article provides a comprehensive analysis of the prospects for the development of exports of high value-added agricultural products as one of the key areas of transformation of Ukraine's agricultural export model. It highlights the structural shortcomings of the current model, which is mainly focused on the export of raw materials, making the Ukrainian economy vulnerable to price fluctuations on world markets, increasing dependence on logistical risks and reducing the level of economic complexity. It is argued that the development of production and foreign trade in processed products, in particular vegetable oils, flour, cereals, canned goods, juices, finished animal products, organic and niche goods, opens up broad opportunities for increasing foreign exchange earnings, reducing logistics costs, stimulating the domestic processing industry, developing rural areas and creating additional employment. A number of competitive advantages of Ukraine in the production of high value-added products have been identified, including favourable agro-climatic conditions, the availability of surplus raw materials, proximity to EU and Middle East markets, and growing global demand for organic, safe and certified products.

At the same time, the article provides a detailed analysis of the risks that hinder the development of this sector: limited access to investments in processing facilities, lack of modern logistics centres and warehouses, insufficient export infrastructure, low recognition of Ukrainian brands, lack of state export support, and weak integration into international trade alliances. A SWOT analysis of the export potential of highly processed products was carried out, and strategic opportunities for its implementation in the context of martial law and post-war recovery were identified. The authors propose an ecological and economic approach to the formation of a strategy for the development of agricultural exports with a focus on sustainable development, digital transformation, and the promotion of domestic products with added value in global markets. The practical significance of the results lies in the possibility of their application in the development of state policy to support agricultural exports, attract investment in the processing industry, and form a new model of Ukraine's participation in global value chains.

Ключові слова: аграрна продукція, додана вартість, агроекспорт, переробна галузь, логістика, зовнішня торгівля, конкурентоспроможність, економічна безпека, стратегія розвитку, державна підтримка.

Key words: agricultural products, added value, agricultural exports, processing industry, logistics, foreign trade, competitiveness, economic security, development strategy, state support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Аграрний сектор України традиційно відіграє провідну роль у забезпеченні валютних надходжень та економічної стабільності країни. За останнє десятиліття частка агропродовольчої продукції в загальному експорті стабільно перевищувала 40%, підтверджуючи статус України як одного з ключових гравців на світовому ринку продовольства. Водночас, переважання сировинної моделі експорту (зерно, насіння, олії) обмежує потенціал зростан-

ня національної економіки, оскільки не дозволяє повною мірою використовувати ефект доданої вартості, що утворюється на етапах переробки, пакування, брендування та логістики.

Сучасні геополітичні, економічні та технологічні трансформації, зокрема повномасштабна війна в Україні, радикально змінили умови функціонування аграрного експорту. Втрата традиційних логістичних маршрутів, зміна торгових партнерів, зростання конкуренції та ускладнення доступу до ринків із жорсткими регуляторними вимогами сприяли актуалізації питання переходу від сировинної

до інноваційно-переробної моделі експорту. У цих умовах експорт аграрної продукції з високою доданою вартістю (готова продукція харчової промисловості, м'ясо, молокопродукти, продукти переробки зернових та олійних культур) розглядається не лише як можливість економічного зростання, а й як стратегічна відповідь на виклики глобальної нестабільності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання експорту аграрної продукції з високою доданою вартістю дедалі частіше стає предметом наукового аналізу, особливо в контексті пошуку стійких моделей економічного розвитку для країн із вираженою сировинною спеціалізацією. У працях вітчизняних дослідників, зокрема В. Месель-Веселяка, підкреслюється необхідність стратегічного переходу від експорту сировини до виробництва готової харчової продукції як чинника зростання національного доходу та підвищення стійкості експортної моделі аграрного сектору. На думку В. Юрчишина, переробка сільськогосподарської сировини в Україні використовується лише частково, через що країна втрачає значну частину потенційного експортного доходу.

Зарубіжні автори — такі як Р. Swinnen, J. von Braun, J. Anderson — у своїх роботах наголошують, що ключовими детермінантами успішного агроекспорту з високою доданою вартістю є не лише ефективність виробництва, а й функціонування інституцій, торгової політики, гнучкість митно-тарифного регулювання, доступ до міжнародних ланцюгів поставок. У контексті України вони вказують на великий нерелізований потенціал через обмеження логістики, нерозвиненість експортної інфраструктури та фрагментованість державної політики підтримки переробки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даного дослідження є комплексний аналіз можливостей і ризиків, пов'язаних із розвитком експорту продукції з високою доданою вартістю в аграрному секторі України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сільськогосподарський експорт традиційно є фундаментом української зовнішньої торгівлі, формуючи базу для наповнення валютних резервів, підтримки платіжного балансу та за-

безпечення макроекономічної стабільності. У 2020 році частка агропродовольчої продукції у загальному експорті становила близько 45%, що еквівалентно приблизно 22,2 млрд дол. США. Найвищий показник експортної виручки зафіксовано у 2021 році — \$27,7 млрд, що стало рекордним результатом за останнє десятиліття.

Однак, із початком повномасштабної агресії у 2022 році, обсяги експорту аграрної продукції почали знижуватись: до \$23,4 млрд у 2022-му та \$21,8 млрд у 2023 році, що свідчить про загальне зменшення вартості експорту майже на 21% за два роки. Серед основних причин — втрата портової логістики в Чорному морі, порушення виробничих ланцюгів, інфраструктурні пошкодження, а також підвищення логістичних і витрат [1].

Структурно основну частку експортної виручки продовжують формувати традиційні номенклатури — зернові та олійні культури, рослини олії, залишки харчової промисловості. У першому півріччі 2024 року зернові забезпечили \$5,264 млрд (42% загального обсягу агроекспорту), а жири й олії — \$3,079 млрд (25%). У 2020-2021 роках лідерами за темпами приросту були саме жири/олії (зростання +22% до \$5,8 млрд у 2020 році) та продукція глибокої переробки (+4% до \$3,4 млрд).

Разом із тим, війна зумовила важливу трансформацію експортної стратегії. Внаслідок обмеження експорту сировинних груп (особливо зерна та соняшнику), українські виробники активізували постачання товарів з високою доданою вартістю. Так, у 2021—2023 роках відбулося суттєве зростання експорту глибоко перероблених продуктів: цукор — з \$14 млн у 2021 р. до \$391 млн у 2023 р.; м'ясо птиці — з \$716 млн до \$800 млн; міцний етиловий спирт — з \$23 млн до \$85 млн; інші продукти переробки: яйця, фруктові соки, м'ясні консерви, дріжджі, морозиво, сири, соуси тощо.

У підсумку, у 2023 році виручка від експорту цих товарів перевищила \$2 млрд, що на \$0,74 млрд більше, ніж у 2021 році. Частка глибокої переробки хоч і залишається меншою за 15% загального обсягу експорту агропродовольства, але демонструє потенціал як компенсаторний механізм для втрат у традиційному експорті.

Додатковим позитивним сигналом стало те, що товари з високою доданою вартістю забезпечили позитивне сальдо аграрної зовнішньої торгівлі на рівні \$1,5 млрд у 2023 році. Це вказує на конкурентоспроможність відповідної продукції навіть в умовах складної логістики,

валютних коливань та зростання вимог з боку країн-імпортерів.

Ключовими ринками збуту для таких продуктів стали країни Європейського Союзу, зокрема Польща, Румунія, Німеччина, Нідерланди та Італія. У той же час, окремі позиції, як от сири, морозиво чи консервована продукція, активно постачаються на ринки країн Близького Сходу, Північної Африки та СНД [2].

Варто також відзначити, що попри зниження фізичних обсягів експорту, вищі світові ціни на продовольство у 2022—2023 роках, а також структурна переорієнтація на продукти переробки дозволили уникнути пропорційного падіння валютної виручки. Наприклад, у березні 2025 року аграрна галузь забезпечила 58% валютних надходжень від експорту України — найвищий показник за останні 10 років.

Загалом, динаміка останніх п'яти років демонструє поступову, хоч і вимушену, переорієнтацію експортної моделі українського аграрного сектору у бік підвищення рівня доданої вартості. Цей тренд, за умов належної підтримки з боку держави, має всі шанси перерости у стійкий вектор розвитку післявоєнного аграрного експорту. Це відкриває перспективу для формування нової експортної моделі, орієнтованої на якість, інноваційність та глибоку переробку, здатної забезпечити довгострокову економічну стійкість.

Україна володіє потужним аграрним потенціалом, який створює сприятливі передумови для масштабування експорту продукції з високою доданою вартістю. Сукупність природно-ресурсних, технологічних, логістичних та гео-економічних чинників формує систему конкурентних переваг, які можуть бути використані для стратегічного зміцнення позицій на зовнішніх ринках [3]. Одним із ключових елементів цієї системи є продуктивність базових ресурсів, від якої залежить ефективність усього експортного ланцюга.

Сприятливі агрокліматичні умови, родючі ґрунти та висока агротехнічна культура створюють базу для високої урожайності сільськогосподарських культур. Це особливо помітно у порівнянні з країнами Близького Сходу та частини Африки, які є імпортозалежними і мають дефіцит орних земель. Українські чорноземи займають понад 30% усіх світових запасів родючих ґрунтів, що забезпечує конкурентну собівартість вирощування сировини для подальшої переробки.

Окрім цього, вітчизняні агрохолдинги та середні господарства наростили технологічний потенціал: зростає рівень точного землеробства, впроваджуються цифрові платформи управління виробництвом, модернізуються переробні комплекси. понад 65% великих агропідприємств уже застосовують елементи smart-агротехнологій, зокрема GPS-навігацію, дрони, диференційоване внесення добрив [4]. Поєднання сучасних агротехнологій з вигідним розташуванням країни підсилює спроможність оперативно реагувати на потреби зовнішніх ринків і оптимізувати логістику поставок.

Географічне розташування України — між ринками ЄС, Близького Сходу та Центральної Азії — створює логістичну перевагу. Хоча морська логістика частково заблокована війною, зберігається потужний потенціал залізничного та річкового (Дунайського) експорту. За даними Мінінфраструктури, лише у 2023 році експорт через Дунай виріс утричі порівняно з 2021 роком.

Угода про асоціацію з ЄС та режим GSP+ відкривають доступ до спрощених умов торгівлі, зокрема — безмитного експорту широкого переліку агропродукції, включаючи вироби з м'яса, молокопродукти, соки, крупи, цукор, яйця. У 2025 році Україна й ЄС узгодили оновлену систему тарифних квот, що розширює можливості для експорту продукції з доданою вартістю (мед, олія, пшениця, кукурудза, сир тощо). Ці зміни в торговельному режимі збігаються з глобальними тенденціями, що формують нову структуру попиту на агропродовольчу продукцію.

У світі спостерігається зростаючий попит на продукцію рослинного походження, органічні продукти, функціональні харчові компоненти (протеїни, глютен, рослинні жири, ферментовані напої, суперфуди тощо). Згідно з прогнозами FAO та OECD, попит на продукти харчування з підтвердженням походженням, високою біобезпекою, сертифікованою за європейськими або CODEX стандартами, зростатиме в найближче десятиліття на 2—4% щорічно [5].

У цьому контексті Україна вже посідає п'яте місце за обсягами експорту органічної продукції до ЄС. Основними товарними позиціями є органічне зерно, олія, мед, ягоди, соки. Це відкриває перспективи для розширення експорту до преміального сегменту ринків Німеччини, Швеції, Нідерландів, Франції та інших країн, де органічний попит формує окрему нішу на полицях рітейлу. Для реалізації цього потен-

ціалу важливим інструментом стає державна політика, що має забезпечити системну підтримку виходу українських виробників на стратегічно важливі ринки.

На національному рівні реалізується Державна експортна стратегія України на період до 2030 року, яка акцентує увагу на розвитку аграрного експорту з високою доданою вартістю. Основними інструментами її реалізації є: підтримка сертифікації та відповідності вимогам країн-імпортерів; фінансування маркетингових активностей і торгових місій; часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами; страхування експортних контрактів через ЕКА; держгарантії на інвестиційні кредити під розвиток переробки та логістики.

Згідно з офіційними даними, Експортно-кредитне агентство України (ЕКА) у першому півріччі 2025 року підтримало експорт агропродукції на суму 7,38 млрд грн, що на 60% більше порівняно з аналогічним періодом 2024 року. Найбільшими отримувачами стали компанії з секторів м'ясопереробки, цукрової промисловості та виробництва рослинного білка.

Крім того, діють програми компенсацій для будівництва сховищ, пакувальних ліній, сушарок, а також для виходу на нові ринки через участь у міжнародних виставках (BioFach, SIAL, ANUGA, GulFood). За підтримки EU4Business та USAID відбувається навчання МСП у галузі експорту та цифрової сертифікації продукції. Проте навіть за умов міжнародної технічної допомоги внутрішні й зовнішні бар'єри залишаються суттєвими факторами стримування експансії українського експорту.

Попри очевидний потенціал нарощування експорту продукції з високою доданою вартістю, українські виробники стикаються з низкою системних ризиків, які значною мірою стримують реалізацію цього потенціалу. Вони охоплюють логістичну інфраструктуру, регуляторні бар'єри, внутрішню політико-економічну нестабільність і зовнішні макроекономічні впливи [6]. Розуміння цих викликів є критично важливим для формування державної політики та стратегій підтримки експортоорієнтованого агробізнесу.

Найгострішим викликом для українського агроекспорту після 2022 року стала криза логістики. Блокування основних морських портів на Чорному морі (Одеса, Чорноморськ, Південний) істотно скоротило можливості прямого експорту, особливо об'ємної продукції (зерна,

олій, шроту). За оцінками Мінінфраструктури, Україна втратила понад 50% традиційних логістичних каналів, що спричинило зростання вартості транспортування на 30—60% залежно від напрямку.

У цих умовах ключовими "рятивними" маршрутами стали альтернативні коридори через Дунайські порти (Ізмаїл, Рені), західні прикордонні переходи (особливо Польща, Словаччина, Угорщина), а також балтійські та північні європейські порти. Проте ці маршрути мають обмежену пропускну здатність, не розраховані на довгострокове навантаження та потребують постійних інвестицій. За даними УААЕ, перевалка через Дунайські порти у 2023 році виросла у 3,5 рази порівняно з 2021, але вартість обробки вантажу була в середньому на 40% вищою, ніж у чорноморських портах.

Без скоординованої державної підтримки, зокрема у формі компенсацій або інфраструктурного субсидування, існує ризик втрати навіть цих маршрутів. Наприклад, порт Ізмаїл уже поступається Одесі за обсягами, оскільки не витримує конкуренції через зростання витрат і брак інвестицій у модернізацію. Окремим питанням залишається залізнична логістика: перевантажені пункти пропуску, нестача вагонів-зерновозів та залежність від потужностей країн ЄС, особливо Польщі та Румунії, створюють вузькі місця на експортному шляху.

Українська аграрна продукція, орієнтована на експорт з високою доданою вартістю (м'ясо, молочна продукція, консерви, соки, органіки), дедалі частіше зіштовхується з жорсткими регуляторними вимогами країн-імпортерів [7]. Це стосується, зокрема, стандартів якості, харчової безпеки, фітосанітарних процедур, екологічного маркування та сертифікацій за системами НАССР, ISO, BRC, GlobalG.A.P., Organic EU тощо.

У ЄС, США, Канаді, Японії діють вимоги до наявності сертифікатів походження, лабораторних досліджень на залишки пестицидів, відсутності генетично модифікованих компонентів (або спеціального маркування), а також відповідності ветеринарним і санітарним правилам. Порушення або несертифіковане походження продукції може призвести до її вилучення з обігу або заборони поставок на кілька років.

Крім того, з початку 2025 року припинилася дія тимчасового режиму безмитної торгівлі з ЄС, запровадженого в 2022—2024 рр. У рамках нових переговорів про продовження лібералізації, ЄС наполягає на введенні обсягових

квот та процедур додаткового контролю. Це може призвести до фітосанітарного "затору" на кордонах та збільшення витрат на відповідність, особливо для малих і середніх підприємств.

У середині країни експортерам доводиться працювати в умовах посилення державного регулювання. З 2023 року діє режим "експортного забезпечення" для чутливих аграрних груп: зерно, соняшник, мед, горіхи, макуха, олії тощо. У межах цього порядку встановлюється: обов'язкове подання звітності; наявність ПДВ-статусу у експортера; мінімальні експортні ціни; обов'язковий обмін даними між НБУ, ДПС та Держмитслужбою.

Метою таких заходів є боротьба з контрабандою, ухиленням від податків та втратами валютної виручки. Проте на практиці це часто створює додаткові бюрократичні перешкоди, особливо для підприємств, що працюють з переробленою продукцією, мають довгі виробничі цикли або потребують гнучких контрактів.

Додатковим дестабілізуючим чинником є нестабільність валютного курсу, інфляційний тиск та високі кредитні ставки [8]. Зміцнення гривні у 2023—2024 роках при одночасному зростанні витрат на логістику знизило цінову привабливість українських товарів на зовнішніх ринках. За оцінками бізнес-асоціацій, при курсі нижче 37 грн/\$ багато експортерів втрачають маржинальність, особливо у низькомаржинальних сегментах агропереробки. Високі ставки (15—20% річних у гривні) ускладнюють модернізацію виробництва і обмежують інвестиції в експортноорієнтовану інфраструктуру.

Розвиток експорту продукції з високою доданою вартістю у аграрному секторі неможливий без активної ролі держави у створенні сприятливого середовища, стимулювання експортерів, усунення бар'єрів і розширення доступу до зовнішніх ринків. У 2022—2025 роках, у відповідь на виклики повномасштабної війни, українська влада активізувала заходи з підтримки зовнішньої торгівлі АПК, зробивши акцент на спрощення процедур, фінансове сприяння та експортну інфраструктуру.

Одним із ключових кроків стала реалізація режиму "експортного забезпечення" для окремих категорій аграрної продукції з високим ризиком заниження митної вартості. Згідно з постановою КМУ, цей режим передбачає: встановлення мінімальних індикативних цін для експорту (на мед, зерно, олії, макуху, горіхи, іншу продукцію); обмеження на реекспорт через компанії-нерезиденти або офшорні

юрисдикції; експорт винятково платниками ПДВ; автоматизований обмін інформацією між Державною податковою службою, НБУ, Держмитслужбою та профільними міністерствами.

Цей механізм має на меті протидію ухиленню від оподаткування, контроль за валютними надходженнями та уніфікацію умов торгівлі для сумлінних експортерів. Попри окрему критику з боку бізнесу, зокрема щодо гнучкості контрактних умов, система поступово вдосконалюється та дозволяє забезпечити прозорість торговельних потоків [9].

Також, в межах платформи "Дія.Бізнес" реалізуються освітні програми для підприємців щодо особливостей аграрного експорту, стандартів ринків ЄС та країн MENA, логістики, пошуку партнерів. Ці ініціативи охопили понад 2500 агровиробників у 2022—2024 роках.

Координацію державної експортної політики в агросекторі здійснюють такі ключові інституції:

- Міністерство економіки України та Офіс Торгового представника — займаються розширенням доступу до ринків, двосторонніми перемовинами, тарифною політикою;

- Українська асоціація аграрного експорту, УКАБ, Органік Україна — виконують роль галузевих провайдерів і платформи зворотного зв'язку між бізнесом та державою;

- Експортно-кредитне агентство України (ЕКА) — страхує ризики та надає фінансові гарантії.

Одним із ключових каналів підтримки є програма "Доступні кредити 5-7-9%", яка передбачає пільгове фінансування: на модернізацію переробних потужностей; на будівництво зерносховищ, холодильних складів; на придбання пакувального обладнання, логістичної інфраструктури.

У 2024—2025 роках на ці цілі було спрямовано понад 12,6 млрд грн, з яких понад третина — на підприємства агропродовольчого експорту. Також діє механізм часткової компенсації відсоткових ставок для підприємств, які інвестують у технологічне оновлення та вихід на нові ринки.

Крім того, у співпраці з міжнародними партнерами (EU4Business, IFC, USAID) реалізуються спеціалізовані проєкти: грантова підтримка маркетингових стратегій і брендування; розробка експортних планів (Export Readiness); субсидування участі у сертифікації Bio/Organic продукції; технічна допомога у розробці ланцюгів постачання та електронної торгівлі.

Таким чином, експортноорієнтовані агро-виробники в Україні отримали значно ширший доступ до інструментів фінансової та нефінансової підтримки. Водночас подальше зростання ефективності цієї політики потребує узгодженості між міністерствами, цифровізації процедур, прогнозованості умов та розширення спеціалізованих програм саме для продукції з високою доданою вартістю.

Наявність потужного експортного потенціалу України в агросекторі не гарантує автоматичного розширення позицій на зовнішніх ринках, адже там точиться жорстка конкурентна боротьба. Основні сегменти українського експорту, як сировинні, так і продукція з доданою вартістю, перебувають під тиском глобальних виробників, які мають не лише більші обсяги, а й усталені бренди, логістичну перевагу або політичну підтримку. Аналіз конкурентного середовища є необхідною передумовою формування експортної стратегії агросектору України.

На глобальному зерновому ринку ключовими гравцями є США, Бразилія, Аргентина, Канада, Росія та Франція. За обсягами експорту пшениці Україна традиційно конкурує з Росією, США та Францією, а на ринку кукурудзи — з Бразилією та Аргентиною. Наприклад, Бразилія значно розширила поставки кукурудзи до Китаю після укладення двосторонньої угоди у 2022 році, що частково витіснило український експорт з цього напрямку.

У сегменті олійних культур ситуація подібна. Українська соняшникова олія є домінуючою на світовому ринку, але зіткнулася з конкуренцією з боку Туреччини, Росії та Казахстану. У свою чергу, Китай активно нарощує внутрішнє виробництво та експорт соєвої олії, що знижує попит на українські поставки в Азійському регіоні.

Окрім цього, більшість країн-імпортерів не є пасивними споживачами: багато з них розвивають власну агропереробку та сприяють імпорту напівфабрикатів, а не готової продукції. Така структура попиту підтримує збереження Україною ролі постачальника сировини, але не сприяє збільшенню експорту продукції з високою доданою вартістю.

Конкуренція у високодохідному сегменті агроекспорту — продукції глибокої переробки — ще інтенсивніша. У різних товарних групах Україна конкурує з потужними регіональними або глобальними гравцями:

— М'ясо птиці: основними конкурентами є Бразилія (лідер за обсягами експорту до Близького Сходу та Азії) та Польща (№1 в ЄС). Польща активно експортує курятину і до країн

ЄС, і в Африку, витісняючи українську продукцію на ряді ринків.

— Молочна продукція та сири: головні конкуренти — Німеччина, Польща, Франція, Нідерланди. Український сир рідко конкурує у преміальному сегменті, а продається переважно на ринках СНД або як дешевий експорт до Азії. Європейські виробники, окрім того, мають підтримку через CAP (Common Agricultural Policy) і дотації на експорт.

— Мед: попри те, що Україна 0 найбільший постачальник меду до ЄС (20% європейського імпорту), вона конкурує з дешевим китайським медом, іспанськими брендами, а також Аргентиною. Проблемаю є слабкий бренд українського меду та відсутність сегментованого просування (монофлорні, органічні сорти).

— Консерви, соки, макарони, напівфабрикати: у цих категоріях конкурують з країнами Балтії, Польщею, Італією, а також з країнами колишнього СРСР (Узбекистан, Азербайджан, Грузія), які активно просувають переробку з місцевої сировини.

Цікаво, що багато з основних імпортерів української агропродукції (Нідерланди, Німеччина, Італія, Іспанія, Польща) водночас є виробниками-конкурентами. Наприклад, Нідерланди імпортують українське зерно для власної переробки, після чого експортують готові комбікорми або борошно. Таким чином, Україна часто виконує роль сировинного донора для переробки в інших країнах, втрачаючи прибутки на кінцевому етапі ланцюга створення вартості.

Окрім конкуренції за кордоном, важливим аспектом є імпортна конкуренція всередині України, яка в ряді сегментів є нетто-імпортером. Наприклад, за даними Євростату, у 2023 році країни ЄС експортували в Україну: тютюнових виробів — на €1,2 млрд; олійних культур — на €870 млн; какао та продуктів з нього — на €500 млн; готових харчових продуктів — ще на понад €600 млн.

Китай і Індія постачають на український ринок значні обсяги пшениці, бобових, рису, сої, у 2023 році їх сумарний обсяг склав понад €6 млрд. Це свідчить про структурну незбалансованість аграрної торгівлі: у низькоціновому та середньоціновому сегменті продукції з переробки Україна часто поступається не лише на зовнішніх, а й на внутрішніх ринках.

Таким чином, конкурентне середовище на цільових ринках агропродукції характеризується високою насиченістю постачальників; перевагами великих гравців із доступом до дешевих кредитів, держпідтримки та розвиненої

логістики; структурною роллю України як експортера сировини, а не готової продукції.

Переходу до інтенсивної моделі експорту мають передувати: брендування української агропродукції за принципом "країни походження"; створення нових експортних ніш — органіки, спеціалізовані продукти (gluten-free, baby food, plant-based тощо); розвиток експортних кооперативів або кластерів у переробці; просування продукції на виставках, торгових форумах, у професійних асоціаціях.

Без структурних змін у моделі агроекспорту Україна ризикує залишитися в сировинній пастці, втрачаючи значну частку доданої вартості на користь імпортерів і посередників.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Експорт продукції з високою доданою вартістю поступово перетворюється на один із ключових векторів розвитку українського аграрного сектору. У контексті геополітичних викликів, трансформації глобальних ланцюгів постачання та зростаючих вимог до безпеки й якості продукції, саме цей сегмент експорту відкриває можливості для збільшення валютних надходжень, зміцнення економічної стійкості та підвищення конкурентоспроможності українських виробників на світових ринках.

Позитивна динаміка зростання обсягів експорту таких товарів, як цукор, м'ясо птиці, етиловий спирт, соки, консерви, мед, яйця та інша перероблена продукція, свідчить про наявність реального потенціалу для поглиблення переробки сировини в межах країни. Це дозволяє створювати додаткову вартість на кожному етапі виробничого ланцюга — від поля до готового продукту — та забезпечувати вищу прибутковість і стабільнішу валютну виручку навіть у кризових умовах.

Разом із тим, реалізація цього потенціалу потребує комплексних зусиль з боку держави, бізнесу та інституцій громадянського суспільства. Ключовими умовами успішного нарощування експорту продукції з доданою вартістю є: модернізація переробних потужностей, включно з технологічним оновленням виробництв, впровадженням стандартів харчової безпеки (НАССР, ISO, BRC тощо), підвищенням енергоефективності; розвиток логістичної інфраструктури, передусім — альтернативних маршрутів експорту (Дунай, залізничні хаби, прикордонні перевантажувальні пункти) з державною підтримкою тарифів, інвестиціями в

перевалку, холодові ланцюги й інфраструктурні кластери; послідовна державна політика підтримки експорту, зокрема через стимулюючі податкові режими, гарантії експортних кредитів, субсидування сертифікації, просування української продукції на міжнародних виставках і торгових місіях; адаптація до стандартів країн-імпортерів — не лише через технічне забезпечення відповідності, але й через підготовку фахівців, створення галузевих асоціацій, підвищення прозорості та простежуваності походження продукції; посилення бренду країни як експортера якісної, безпечної та відповідальної аграрної продукції, з особливим акцентом на екологічність, органічність, інноваційність та традиції.

Водночас, подолання викликів — логістичних, регуляторних, валютних та інституційних — потребує стратегічного планування і гнучкої реакції на зміни глобального ринку. Війна продемонструвала, що в умовах руйнування традиційних каналів збуту та транспортної інфраструктури саме диверсифікація продукції та перехід до глибокої переробки можуть слугувати основою для економічної витривалості.

Таким чином, експорт продукції з високою доданою вартістю в агросекторі має стати не лише антикризовою стратегією, а й довгостроковим орієнтиром економічної політики держави, орієнтованої на підвищення національного добробуту, зміцнення продовольчого суверенітету та інтеграцію України у глобальні економічні ланцюги на засадах рівноправного партнерства.

Література:

1. Костюченко Я. М. Використання інструментів міжнародної торгівлі для стимулювання економічного відновлення України у післявоєнний період. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. № 3. С. 228—134.
2. Козак О., Грищенко О. Торгівля агропродовольчою продукцією з вищою доданою вартістю між Україною та Європейським Союзом. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences. 2024. № 5. С. 484—490.
3. Миськів Г., Миськів О. М., Коломієць О., Слудніков, М. (2024). Стратегічні пріоритети розвитку експорту агропродовольчої продукції України в умовах воєнного стану. Сталій розвиток економіки. 2024. № 1 (48). С. 189—195.
4. Решитко Т. Розвиток міжнародних торговельних відносин аграрного сектору еконо-

міки України в контексті євроінтеграції. Центральнотраїнський науковий вісник. Економічні науки. 2023. № 9 (42). С. 117—124.

5. Решитко Т. В. Експорт агропродовольчої продукції України як фактор розвитку міжнародних економічних відносин. Центральнотраїнський науковий вісник. Економічні науки. 2024. Вип. 11. С. 327—334.

6. Федулова І. Зовнішня торгівля України продукцією АПК. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2024. № 4. С. 86—107.

7. Антонюк П. О., Антонюк О. П., Ступницька Т. М., Баранюк Х. О. Зміни в товарній структурі як умова зростання експорту агропродовольчих товарів: аналітична оцінка. Економіка харчової промисловості. 2024. Т. 16, Вип. 3. С. 3—12.

8. Мостов'як М. І., Смолий В. О. Експортна агропродовольча спеціалізація України: оцінка та стратегічні пріоритети. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2024. Вип. 105 (2). С. 242—253.

9. Коваленко В., Шелудько С. Ревальваційний потенціал аграрного експорту України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Журнал європейської економіки. 2024. Т. 23, № 3. С. 491—512.

References:

1. Kostiuchenko, Ya.M. (2024), "Using international trade instruments to stimulate Ukraine's economic recovery in the post-war period", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho Natsional'noho Universytetu*, vol. 3, pp. 228—134.

2. Kozak, O. and Hryshenko, O. (2024), "Trade in agri-food products with higher added value between Ukraine and the European Union", *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, vol. 5, pp. 484—490.

3. Mys'kiv, H. Mys'kiv, O.M. Kolomiets', O. and Sludnikov, M. (2024), "Strategic priorities for the development of Ukrainian agri-food exports under martial law", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 1(48), pp. 189—195.

4. Reshytko, T. (2023), "Development of international trade relations of the agrarian sector of the Ukrainian economy in the context of European integration", *Tsentrالنoukrains'kyj naukovyj visnyk. Ekonomichni nauky*, vol. 9 (42), pp. 117—124.

5. Reshyt'ko, T.V. (2024), "Export of agri-food products of Ukraine as a factor in the development of international economic relations", *Tsentrالنoukrains'kyj naukovyj visnyk. Ekonomichni nauky*, vol. 11, pp. 327—334.

6. Fedulova, I. (2024), "Ukraine's foreign trade in agri-food products", *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, vol. 4, pp. 86—107.

7. Antoniuk, P.O. Antoniuk, O.P. Stupnyts'ka, T.M. and Baraniuk, Kh.O. (2024), "Changes in the commodity structure as a condition for the growth of agri-food exports: an analytical assessment", *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, vol. 16, no. 3, pp. 3—12.

8. Mostov'iak, M.I. and Smolij, V.O. (2024), "Export agri-food specialization of Ukraine: assessment and strategic priorities", *Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho natsional'noho universytetu sadivnytstva*, vol. 105 (2), pp. 242—253.

9. Kovalenko, V. and Shelud'ko, S. (2024), "Revaluation potential of Ukrainian agri-food exports under martial law and post-war recovery", *Zhurnal ievropejs'koi ekonomiky*, vol. 23, no. 3, pp. 491—512.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2025 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292